

Danuta K a m i l e w i c z-R u c i ń s k a, *Być nauczycielem Polakiem na Litwie – kształcenie w języku polskim nauczycieli wczesnej edukacji (1945–2000)*, Olsztyn 2010, s. 216.

Historia Polaków mieszkających na Litwie od wieków była i jest uwikłana w perypetie o podłożu politycznym, społecznym, oświatowym i kulturalnym. Recenzowana monografia stanowi interesujące i ważne studium o kształceniu nauczycieli w języku polskim dla szkół z polskim językiem nauczania w Litewskiej Republice Socjalistycznej, jak również Litwie niepodległej, w placówkach, które dzisiaj już nie istnieją. Należy również podkreślić, że jest to pierwsza próba rekonstrukcji historii szkół pedagogicznych, kształcących nauczycieli polskich szkół na Litwie po II wojnie światowej.

Tematyka opracowania jest bardzo ważna i aktualna, bowiem ukazuje historię powstania, rozwój oraz likwidację szkół pedagogicznych, kształcących nauczycieli dla szkół początkowych w rejonie wileńskim, trockim, solecznickim, święciańskim Litewskiej SRR. Po 1945 roku nieliczna grupa inteligencji polskiej na Wileńszczyźnie podjęła ogromny trud zorganizowania na tych terenach oświaty w języku ojczystym, ponieważ pozostała wiejska ludność narodowości polskiej była absolutnie pozbawiona intelektualnego zaplecza i opieki pedagogicznej. Szkoły polskie odegrały ogromną rolę w zachowaniu polskości i krzewieniu patriotyzmu ludności polskiej zamieszkałej na Wileńszczyźnie, a nauczyciele-Polacy w Trokach i Nowej Wilejce przygotowywali przyszłych pedagogów do pracy od podstaw, w warunkach i środowisku nie sprzyjającym Polakom, którzy trwali w wierze katolickiej i narodowości polskiej oderwani od Macierzy.

Licząca 216 stron książka składa się ze wstępu, dwóch części, zakończenia, bibliografii, wykazu skrótów, indeksu nazwisk i załączników.

Wstęp (s. 5–12) krótko przedstawia znaczenie edukacji wczesnoszkolnej jako wyznacznika dalszego kierunku działań pedagogicznych oraz etapu kształcenia, który warunkuje przyszłą karierę szkolną i życiową uczniów. Uzasadniono w nim cele i zadania pracy, problematykę eksploracji, wskazano narzędzia badawcze oraz uzasadniono potrzebę, wręcz konieczność podjęcia i opracowania tematu. Zarysowana problematyka w książce przedstawia historię działalności, sposoby kształcenia, nauczania i wychowania nauczycieli klas początkowych w Seminarium Nauczycielskim w Trokach i Wileńskiej Szkole Pedagogicznej.

W pierwszej części (s. 13–97) autorka szeroko przedstawia działalność Seminarium Nauczycielskiego w Trokach. Rozpoczyna od momentu powstania placówki w latach międzywojennych, a następnie szczegółowo opisuje zorganizowanie

pierwszych klas z polskim językiem nauczania, plany dydaktyczne, sposób nauczania, kadre pedagogiczną seminarium nauczycielskiego w latach 1947–1957 – do momentu zakończenia działalności, przeniesienia do Wilna. Podkreśla się tu ważność tego okresu, który stał się pierwszym ogniwem tworzenia na Litwie polskiej inteligencji nowej generacji. Seminarium Nauczycielskie w warunkach iście pionierskich kształciło bardzo potrzebnych, a czasami niezbędnych nauczycieli dla szkół początkowych, które dzięki staraniom rodziców, Polaków Wileńszczyzny, od nowa powstały na początku lat pięćdziesiątych XX wieku na Wileńszczyźnie. Opracowana historia dziesięciolecia tej placówki jest zarówno odzwierciedleniem warunków życia społecznego wszystkich mieszkańców Litwy Radzieckiej, których wyznacznikiem była przynależność do Związku Radzieckiego i polityka totalitarnej partii komunistycznej. Rzeczywisty obraz tamtych lat oddają liczne przytoczone wypowiedzi były absolwentów, archiwalne zdjęcia, dyplomy.

Druga część monografii (s. 99–167) stanowi, poniekąd, przedłużenie historii seminarium nauczycielskiego w Trokach, ponieważ Wileńska Szkoła Pedagogiczna, o której mowa, to ta sama placówka, z tą samą kadrami dydaktyczną, planami nauczania i uczniami, działająca w Nowej Wilejce. Jest to złożona, a niekiedy dramatyczna, historia szkoły pedagogicznej, która w niepodległej Litwie, po 1991 roku stała się częścią Kolegium Wileńskiego i całkowicie zaprzestała kształcenia nauczycieli klas początkowych i wychowawców przedszkoli w języku polskim. Jest tu dokładnie przedstawiony rozwój i upadek roczników polskich, kształcenie wyłącznie w języku polskim, następnie w języku polskim, rosyjskim i litewskim, aż wreszcie wyłącznie litewskim.

W zakończeniu (s. 169–171) autorka podsumowuje wnioski wynikające z działalności placówek kształcących nauczycieli w języku polskim na Litwie – oświata była główną metodą podtrzymywania tradycji polskiej i języka ojczystego oraz zachowania kultury narodowej, patriotyzmu, obyczajowości i własnej tożsamości, którym sprzyjało właściwe przygotowanie kadry pedagogicznej.

Obszerna bibliografia (s. 195–208) podzielona jest na dwie zasadnicze części: źródła – archiwalne, drukowane, wywołane, rękopisy i zbiory prywatne oraz opracowania – druki zwarte, opracowania i referaty, materiały konferencyjne. W przeważającej części są to dokumenty w języku rosyjskim i litewskim, co jest zrozumiałe w odniesieniu do opisywanej historii szkół działających na terytorium Litewskiej SRR. Cennymi, ze względu na nietrwałość, okazały się liczne wywiady i zanotowane wspomnienia byłych absolwentów. Bazowano wyłącznie na oryginalnych dokumentach znajdujących się w archiwach państwowych Republiki Litewskiej oraz archiwum Fakultetu Pedagogicznego Kolegium Wileńskiego. Zaletą jest wykorzystanie artykułów prasowych w języku litewskim, bowiem bez znajomości języka litewskiego nie byłoby możliwe pozyskanie materiałów równie cennych i wartościowych jak i archiwalne. Bez kwerendy prasowej nie byłoby możliwe pełne zobrazowanie problematyki zarysowanej w tytule i osiągnięcia postawionych celów.

Aneksy (s. 173–191), dołączone do pracy, są nie tylko uzupełnieniem, ale również potwierdzeniem, jak dobrą i solidną podstawę kształcenia zapewniało Seminarium Nauczycielskie w Trokach, wśród absolwentów którego w późniejszych latach działało na Litwie wielu polityków, działaczy społecznych, ludzi nauki i kultury. Dołączone zdjęcia dowodzą zasadność działalności przedstawionych placówek.

wiek – podstawą każdej szkoły bądź placówki oświatowej jest kadra pedagogiczna i uczniowie, studenci, ludzie, którym wiedzę przekazuje się.

Oceniając pracę Danuty Kamilewicz-Rucińskiej należy podkreślić, że jej koncepcja została dokładnie przemyślana i stanowi szeroko zobrazowaną całość. Prędkością do dogłębnego przebadania tematu jest fakt, iż autorka urodziła się na Litwie, a kształcili ją, między innymi, absolwenci szkół pedagogicznych przedstawionych w niniejszej monografii, a więc jest tu osobą kompetentną i predestynowaną.

Na tle obecnego stanu historiografii pedagogicznej dotyczącej polskiej edukacji na Litwie monografia stanowi określone osiągnięcie naukowe. Wyróżnić należałoby rzetelną analizę źródeł archiwalnych, ponieważ każdy rodzaj dokumentu lub informacji został przytoczony po raz pierwszy. W rezultacie otrzymaliśmy przejrzysty obraz zarówno sposobu kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji w języku polskim na Litwie jak i sytuacji społecznej, ekonomicznej, politycznej i kulturalnej polskiej mniejszości narodowej zamieszkującej terytorium Litwy po II wojnie światowej. Jest to interesujące i potrzebne studium o kształceniu nauczycieli na terenie administracyjnie i politycznie obcym, aczkolwiek przecież swojskim, bo na terenie własnym, zamieszkałym przez zwarte skupiska Polaków.

Publikacja ma wysoką jakość ze względów historycznych i pedagogicznych. Biorąc pod uwagę fakt, że znacząca większość, żeby nie powiedzieć całość, inteligencji polskiej, mieszkającej na Litwie, została po II wojnie światowej zniszczona – wymordowana, zesłana, przesiedlona w czasie repatriacji, rozpoczęcie kształcenia nauczycieli w języku ojczystym było pierwszym krokiem, początkiem tworzenia się społeczności, której atutem stały się wiedza, umiejętność, kultura, historia. Przedstawia pogląd tych ludzi na zagadnienia z zakresu moralności, prawa, religii, życia społecznego. Pedagogiczną wartość książki stanowi poznanie struktury szkół pedagogicznych, efektywność kształcenia pedagogicznego, ukazanie roli wychowawczej i dydaktycznej badanych szkół pedagogicznych. Monografia przedstawia metody kształcenia nauczycieli w warunkach sowieckich, jakże mało, albo wcale nieznanymi polskiemu badaczowi tego problemu oraz ukazuje sposoby lawirowania między nimi pedagogów-Polaków, stanowiących źródło wiedzy polskiej historii i kultury, którą starali się przekazać przyszłym nauczycielom – kolejnym krzewicielom polskości na Litwie.

Prof. dr hab. Mieczysław Jackiewicz